

TÜRK İSLAM EDEBİYATI ÇALIŞMALARI

Editör:

Doç. Dr. Ayşe Hilâl KALKANDELEN

TÜRK İSLAM EDEBİYATI ÇALIŞMALARI

Editör:

Doç. Dr. Ayşe Hilâl KALKANDELEN

E-ISBN: 978-625-382-200-2

DOI: 10.54637/vizetek.9786253822002

Copyright © Vizetek

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Vizetek Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketine aittir. Vizetek Yayıncılık'ın izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap elektronik ortamda yayımlanmaktadır.

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

Yayın Tasarımcısı / Koordinatörü: Seda AYGÜN

Kapak Tasarımı & Mizanpaj: Zeynep ERTUĞRUL

Yayın Tarihi: Ocak, 2026

Materyal Türü: Elektronik Kitap (Çevrim içi / Web tabanlı)

Elektronik Yayın Formatı: PDF

Elektronik Yayın Tipi: Adobe Ebook Reader

Seyranbağları Mah. İncesu Cad. 10/2 Çankaya/ANKARA

Tel.: (0312) 482 00 11

Web: www.vizetek.com.tr

E-mail: vizetekiayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika No: 41575

TÜRK İSLAM EDEBİYATI ÇALIŞMALARI

Editör:

Doç. Dr. Ayşe Hilâl KALKANDELEN

Yazarlar:

Ünzile KARADENİZ

Ayşe Hilal KALKANDELEN

Büşra SEÇEN

Semiha Sümeyye ALTUN

Şeyda Betül KIZILARSLANOĞLU

Nezahat BAŞÇI

Sedanur GÜRCÜ

Reyhan KELEŞ

Kübranur SEÇEN

Musa BİLGİZ

Muhammed KIZILGEÇİT

Osman ELMALI

Esra Nur ÇİFTÇİ

Muhammed Enes GÜZEL

Mustafa ÖZFİDAN

Ceylan YUCAL

Sena Meysun TİMURTAŞ

Muhammet Güray BİZKEVELCİ

Mitat ÇEKİCİ

Ceylan MOLLAMEHMETOĞLU ÇEKİCİ

Hatice YAĞIZ

Mehmet GÖKTAŞ

Osman AKGÜNDÜZ

Adem URHAN

ÖN SÖZ

Türk İslam Edebiyatı Çalışmaları adlı bu eser, geniş ve çok yönlü alanın farklı yönlerine dikkat çekmeyi, okurlarına tarih, tasavvuf, sanat, toplumsal yapı ve bireysel tecrübenin iç içe geçtiği zengin bir anlam dünyası sunmayı amaçlamaktadır. Kitap; **Türk İslam Edebiyatı ve Tarihi, Edebiyat ve Kadın, Mukayeseli Edebiyat, Edebiyat ve Kültür, Edebiyat ve Sanat, Edebî Türler, Türk İslam Edebiyatı Konular, Kaynaklar ve Tasavvuf** başlıkları altında hem klasik hem de modern yaklaşımları bir araya getirmektedir. Her bölüm, araştırmacıların özgün katkılarıyla hazırlanmış; Türk İslam edebiyatının sürekliliğini, dönüşümünü ve günümüzle olan bağıını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, bir yandan tarihî bir perspektifle geleneğin izleri sürülürken, diğer yandan çağdaş yorumlarla edebiyatın toplumsal, estetik ve düşünsel boyutları yeniden ele alınmaktadır. Türk İslam Edebiyatı ve Tarihi adıyla Birinci bölüm iki başlıktan oluşmaktadır. “Din ve Divan Edebiyatı İlişkisi” başlığı altında, dinin, Türk-İslâm kültürünün en temel yapı taşlarından biri olduğu, Divan edebiyatının da bu kültürün asırlara yayılan estetik ve düşünce mirasını taşıyan en güçlü edebî kollarından olduğu ifade edilmektedir. Bu iki unsur, birbiriyle iç içe geçerek hem derin bir anlam dünyası hem de benzersiz bir sanat dili oluşturmuştur. Ü. Karadeniz, bu bölümde din ve Divan edebiyatının kültür, gelenek, sanat ve maneviyatla etkileşim hâlinde Osmanlı’dan bugüne uzanan zengin bir hafıza oluşturduğunu başlıklar altında incelemiştir. Yine ilk bölümde “Edebiyat Tarihine Bir Katkı: Elbistan Örneği” konusu, A. H. Kalkandelen ve B. Seçen tarafından hazırlanmıştır. Bölümde Elbistanlı şairlerin şiirlerinin edebiyattaki yerini, izini belirtmek amacıyla şiirlerinden örnekler verilmiş, şairlerin ne tür konularda şiir yazdığına değinilmiştir. Elbistan şairlerinin şiirlerini tanıtp, edebiyat tarihine yaptığı katkıyı göstermek amacıyla şiirlerin nazım şekilleri ve türleri hakkında da bilgilerin verildiği bu bölüm, Elbistan’ı ve orada yapılmış olan edebiyatı tanımak ve tanıtmak açısından önemlidir.

Edebiyat ve Kadın adıyla İkinci bölüm iki başlıktan oluşmaktadır. “Kadın: Tarihin ve Kalemin Yolcusu” başlığı altında, kadının insanlık tarihinin sessiz ama en güçlü aktörlerinden olduğu, medeniyetlerin oluşumunda, toplumların kimlik kazanmasında ve kültürlerin nesilden nesile aktarılmasında hem görünür hem de görünmez bir kurucu rol üstlendiği görülmektedir. Kadının “Tarihin yolcusu” oluşu, sadece önemli olayların içinde yer almasından değil;

o olayların ardındaki duygu, emek, sezgi ve direnci taşımasından gelmektedir. Kadın, kimi zaman devletlerin kaderini belirleyen bir aktör, kimi zaman ailesini ayakta tutan bir emek kahramanı, kimi zamansa toplum dönüşümünün öncüsüdür. Çoğunlukla tarih kitaplarında adı geçmeyen ama tarihin ruhunu taşıyan kişi, yine kadındır. Kalemın yolculuğunda oluşu edebiyatın da kurucu öznesi olmasında gizlidir. Sözlü kültürün anonim ninnilerinde, Halk edebiyatının duygulu ağıtlarında, Divan şiirinin zarif beyitlerinde, Modern edebiyatın güçlü kadın karakterlerinde onun kalbi, dili ve sezgisi vardır. Kadın, yazdıklarıyla olduğu kadar yazıya ilham veren varlığıyla da edebiyatın sürekliliğini beslemektedir. B. Seçen bu çalışmasında kadınların kaleminin, kendi dünyalarını, hayallerini, acılarını ve umutlarını edebiyatın merkezine taşıdığını, kadının tarihin içinde yürüyen, kalemıyla zamanı anlamlandıran ve her çağda yeniden doğan bir varoluş hikâyesi olduğunu vurgulamaktadır. “Şiir Dünyamızın Duygu Yüklü Hanımları” başlığı altında kadın şairlerin duyguyu, iç dünyayı, acıyı, aşkı ve toplumsal varoluşu nasıl dile getirdikleri üzerinde durulmuştur. Kadın şairlerin şiirlerinde sıkıntı, kırgınlık, ana ve eş kimliği, benlik arayışı, kadın olmanın görünmeyen yükleri vardır. Bu başlıkta S. Altun, kadın şairlerin yaşantılarından yola çıkarak deneyimlerini, duygu ve düşüncelerini kendi pencerelerinden aktararak edebiyata farklı bir renk kattığını, kültürel mirası zenginleştirdiğini söylerken “Şiir Dünyamızın Duygu Yüklü Hanımları”nın yalnızca duygusal şiir yazmış kadınlar değil, duygu ile varoluşu kuran şairler olduğunu ifade etmektedir.

Mukayeseli Edebiyat adıyla Üçüncü bölüm, iki başlıktan oluşmaktadır. “Türk ve Japon Modernleşme Sürecinin Edebi Yenilikçileri: Ahmet Mithat Efendi ve Natsume Soseki Üzerine Bir İnceleme” başlığı altında Mukayeseli edebiyatın önemli bir edebiyat bilimi olduğuna vurgu yapılmıştır. Doğu ve Batı edebiyatlarının Türk edebiyatı üzerindeki etkisinin derece ve mahiyetini göstermek açısından önemli olan bu edebiyat, kültürler arası bir köprü kurmaktadır. Ş. B. Kızılsırlanoğlu bu bölümde Ahmet Mithat ile Natsume Soseki’yi mukayese ederken Avrupa’yı iyi gözlemleyen her iki yazarın da halklarının sevgi ve saygısını kazanarak zamanlarının dışına çıkabilmeyi başardıklarını belirtmiş, farklı coğrafyaların insanları olmasına rağmen iki yazarın da halkın gelişimini çalışmak ve üretmek bağlamında ele aldığını vurgulamıştır. “Aziz Nesin’in Konserve Kutusu ile Houshang Moradi Kermani’nin Reçel Kavanozu Öykülerinin Çok Zincirli Olay Örgüsü Açısından Karşılaştırılması” başlığı altında N. Başçı, her iki öyküde de gündelik eşyaların merkezde yer aldığına, fakat eşyaların çevresinde gelişen olayların çoklu halkalara dönüştüğüne dikkat çekmektedir. Aziz Nesin

bu yapıyı toplumsal eleştiri ve mizah üretmek için Kermâni ise aile içi ilişkileri, bireysel duyarlılıkları ve duygusal çözümleri görünür kılmak için kullanır. Her iki öykü de küçük bir problemin nasıl dallanıp budaklandığını, problemin büyüüp toplumsal soruna dönüşebileceğini mizahi bir yaklaşımla ele almaktadır.

Edebiyat ve Kültür başlığındaki dördüncü bölümde “Kültürel Bir Sembol Olarak Geleneğimizde Elma Figürü” başlığı, elmanın anlam dünyası üzerinde kurgulanmıştır. R. Keleş ve S. Gürcü tarafından yazılan bu bölümde; Türk kültüründe doğurganlığın, gücün, evliliğin, ebediliğin, gençliğin, güzelliğin, bereketin ve ülkünün sembolü olan elma figürü hem kutsal metinlerde hem de Türk kültüründe çok katmanlı bir sembol olarak öne çıkmaktadır. “Türk Dünyası Hayvan Masallarında Görülen Kurt Motifine Genel Bir Bakış” başlığı altında K. Seçen, Türk mitolojisi ve sözlü kültürü içinde en güçlü sembollerden olan kurt motifine destanlardan masallara, efsanelerden halk inançlarına kadar geniş bir alanda yer vermiştir. Türk dünyası hayvan masalları üzerinden kurtun Türk dünyasındaki sembolik, kültürel ve işlevsel boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır. “Üniversite Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığına Yönelik Tutumların Belirlenmesi” başlığı altında M. Bilgiz, M. Kızılgeçit, O. Elmalı, E. Çiftçi ve M. E. Güzel, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde oluşturulan sınıf kitaplıklarının üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlıkları üzerindeki etkisini incelemiştir. Öğrencilerin değerlendirmeleri, sınıf kitaplıklarının normal ve kesintisiz bir eğitim ortamında okuma alışkanlığı üzerinde daha belirgin bir etki oluşturabileceği yönünde güçlü bir beklenti ortaya çıkarmıştır. Bu beklenti ve öneriler, öğrencilerin sınıf kitaplıklarını geçici bir uygulama değil, süreklilik taşıması gereken bir eğitim pratiği olarak gördüklerini göstermektedir.

Edebiyat, Sanat ve Musiki adlı beşinci bölümde “Cami ve Tekke İlâhilerinde “Gül” Teması” başlığı altında Türk kültürünün kimliğini oluşturan motiflerden güzeli ve iyiyi temsilen gül teması incelenmiştir. M. Özfidan ve C. Yucal, çağrıştırdığı anlamlar ve simgesel değeri nedeniyle başta Türk-İslâm Edebiyatı ve Tasavvuf olmak üzere pek çok disiplinin ilgi alanına giren gülü, ilahiler bağlamında değerlendirmiş, İlâhi güftelerinde gül sembolünün; ilahi aşk, Hz. Muhammed, bülbül, insân-ı kâmil ve dervişlerle de irtibatlandırıldığını örneklerle göstermişlerdir. “Süleyman Çelebi ve Vesîletü’n-Necât” başlığı altında S.M. Timurtaş, Türk edebiyatının en çok tanınan ve en geniş kitlelere ulaşan eserlerinden biri olan *Vesîletü’n-Necât*’ı

ve kaynaklarını Türk toplumunun örf, adet ve din î hayatının bir parçası haline gelen mevlit üzerinden değerlendirmiştir. Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necât* ile yalnızca edebî bir eser değil, din î -manevî bir kimlik inşasının metni sayılabilecek bir eser ortaya koymuştur. Mevlit, Hz. Peygamber'e duyulan sevginin dile geliş biçimidir, eserin hafızalarda bıraktığı derin iz, onu Türk-İslâm kültürünün en kalıcı eserlerinden biri hâline getirmiştir. “Hüsn-i Hat Sanatında Görülen Ahlaki İlkeler” başlığı altında M. G. Bizkevelci, bu işle iştigal bir hattat olarak hattın inceliklerinden ahlâkî ilkeler doğrultusunda bilgiler vermiştir. Hüsn-i hat, İslam ahlakının estetik bir tezahürü olmasının yanı sıra, insanı hem dış güzelliğe hem de iç olgunluğa davet eden edebî bir sanat dalı, ahlâk, edep ve maneviyatla iç içe bir eğitim yuvasıdır. Hattat için kalem, sadece yazan bir araç değil; nefsi terbiye eden, sabrı ve ahlâkî olgunlaştıran bir vasıttır. Bu yönüyle hüsn-i hat, sanatkârın iç dünyasını yansıtan ahlâkî bir aynadır. Bu ayna kendisini, hocasını, yazısını ve hayatını bütünüyle yansıtmaktadır.

Edebi türler adlı altıncı bölüm “Kaçar Dönemi Şairi Kâânî-i Şîrâzî ve Na't-ı Nebevîsi” ve “Tarihsel Süreci, Üslubu ve Türleri Bağlamında Nasihatler” başlıklarından oluşmaktadır. M. Çekici ve C. Çekici, Kaçar Dönemi Şairi Kâânî-i Şîrâzî ve Na't-ı Nebevîsi başlığında Kâânî'nin nat geleneğinin geç dönem temsilcilerinden olduğunu ortaya koymuştur. Kâânî'nin edebî kimliğinde en dikkat çekici unsurlardan biri, Hz. Peygamber'e duyduğu derin sevginin güçlü ve sanatlı bir dille tezahür ettiği na'ıdır. Bu bağlamda yazarlar, şairin, peygamber sevgisini sadece duygusal bir övgü olarak değil, ahlâkî bir model olarak da sunmaktadırlar.

Türk İslam Edebiyatı Konular, Kaynaklar ve Tasavvuf adlı yedinci bölüm, “Yûnus Emre Divanı Örneğinde Tasavvufî Türk Edebiyatında İşlenen Belli Başlı Konular”, “Türk İslam Edebiyatının Dinî Kaynakları” ve “Tasavvuf-Edebiyat İlişkisini Tarif, Konu ve Gaye Bağlamında Okuma” başlıklarından oluşmaktadır. İlk bölümde M. Göktaş, Yûnus Emre Divanı örneğinde Tasavvufî Türk edebiyatında işlenen konuları belirlemiş, kısaca Yûnus Emre'yi tanıttıktan sonra bu konuları altı başlık altında örnekleriyle ifade etmiştir. Yûnus Emre Divanı Tasavvufî Türk edebiyatında işlenen temel konuları yalın Türkçe ve derin bir irfanla aktarmış; bu yönüyle hem edebî hem de düşünsel bir miras oluşturmuştur. “Türk İslam Edebiyatının Dinî Kaynakları” başlığı altında O. Akgündüz, şairlerin edebiyat geleneğini besleyen temel inanç ve düşünce dünyalarını ele almıştır. Şairler başta Kur'ân-

ı Kerim ve Hz. Peygamber olmak üzere diğer dinî kaynaklardan beslenmiş, İslâmî kültürle şekillenen zihin dünyalarını da eserlerine yansıtmışlardır. Âyet ve hadisler, lafız ve manasıyla edebî metinlerin ilim ve fikir kaynağı olmuş, Hz. Peygamber’in söz ve davranışları eserlere yön vermiştir. Dinî kaynaklar, Türk-İslâm edebiyatının hem içeriğini hem de estetik yapısını belirleyen temel unsurlardır. “Tasavvuf-Edebiyat İlişkisini Tarif, Konu ve Gaye Bağlamında Okuma” başlığı altında Tasavvufun edebiyatla olan güçlü ilişkisi ele alınmış, aralarındaki ilişkisinin tarifler üzerinden olup olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Tasavvuf konularından olan Allah, insan ve kâinât hususu, Allah-insan, âlem-insan ilişkisine vurgu yapan şiirler ekseninde işlenmiş, tasavvuf-edebiyat etkileşimi amaçları bakımından incelenmiştir. A. Urhan, bu bölümde iki farklı şeyin arasında sıkı bir bağ olduğunu gösteren en önemli etkenin gaye birliği olduğunu vurgulamaktadır. Tasavvuf ve edebiyat ilişkisi, İslam düşüncesinin estetik, dil ve sanat yoluyla ifade edilmesini esas alan köklü bir birlikteliktir. Edebiyat tasavvufu dille anlamlandırır, tasavvuf ise edebiyata derinlik ve hakikat arayışı kazandırır. Dolayısıyla tasavvuf ile edebiyat arasında bir bütünlük söz konusudur.

Bu eserin hazırlanmasında emeği geçen tüm yazarlarımıza ve katkı sunan herkese teşekkür ederiz. Kitabın ortaya çıkış sürecinde emeği geçen VİZETEK Yayın Grubuna, özellikle Seda Aygün ve Zeynep Ertuğrul hanımefendilere şükranlarımızı sunarız.

Kitabın, alandaki araştırmacılara, öğrencilere ve Türk İslam edebiyatı alanına ilgi duyan tüm okuyuculara faydalı olması en içten dileğimizdir.

Ayşe Hilal KALKANDELEN

Erzurum, 2026

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM

TÜRK İSLAM EDEBİYATI VE TARİHİ.....	1
DİN VE DİVAN EDEBİYATI İLİŞKİSİ	1
<i>Ünzile KARADENİZ</i>	

EDEBİYAT TARİHİNE BİR KATKI: ELBİSTAN ÖRNEĞİ	14
<i>Ayşe Hilal KALKANDELEN</i>	
<i>Büşra SEÇEN</i>	

2. BÖLÜM

EDEBİYAT VE KADIN	49
KADIN: TARİHİN VE KALEMİN YOLCUSU	49
<i>Büşra SEÇEN</i>	

ŞİİR DÜNYAMIZIN DUYGU YÜKLÜ HANIMLARI.....	72
<i>Semiha Sümeyye ALTUN</i>	

3. BÖLÜM

MUKAYESELİ EDEBİYAT	87
TÜRK VE JAPON MODERNLEŞME SÜRECİNİN EDEBİ YENİLİKÇİLERİ: AHMET MİTHAT EFENDİ VE NATSUME SOSEKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	87
<i>Şeyda Betül KIZILARSLANOĞLU</i>	

AZİZ NESİN'İN <i>KONSERVE KUTUSU</i> İLE HOUSHANG MORADİ KERMANİ'NİN <i>REÇEL KAVANOZU</i> ÖYKÜLERİNİN ÇOK ZİNCİRLİ OLAY ÖRGÜSÜ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	109
<i>Nezahat BAŞÇI</i>	

4. BÖLÜM

EDEBİYAT VE KÜLTÜR125

KÜLTÜREL BİR SEMBOL OLARAK GELENEĞİMİZDE ELMA FİĞÜRÜ125

Sedanur GÜRCÜ

Reyhan KELEŞ

TÜRK DÜNYASI HAYVAN MASALLARINDA GÖRÜLEN KURT MOTİFİNE

GENEL BİR BAKIŞ145

Kübranur SEÇEN

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN OKUMA ALIŞKANLIĞINA YÖNELİK

TUTUMLARININ BELİRLENMESİ.....160

Musa BİLGİZ

Muhammed KIZILGEÇİT

Osman ELMALI

Esra Nur ÇİFTÇİ

Muhammed Enes GÜZEL

5. BÖLÜM

EDEBİYAT, SANAT VE MÛSİKÎ.....173

CAMİ VE TEKKE İLÂHİLERİNDE “GÜL” TEMASI173

Mustafa ÖZFİDAN

Ceylan YUCAL

SÜLEYMAN ÇELEBİ VE *VESÎLETÜ’N-NECÂT*191

Sena Meysun TİMURTAŞ

HÜSN-İ HAT SANATINDA GÖRÜLEN AHLÂKÎ İLKELER201

Muhammet Güray BİZKEVELCİ

6. BÖLÜM

EDEBÎ TÜRLER221

KAÇAR DÖNEMİ ŞAİRİ KÂÂNÎ-İ ŞÎRÂZÎ VE NA'T-I NEBEVÎSİ221

Mitat ÇEKİCİ

Ceylan MOLLAMEHMETOĞLU ÇEKİCİ

TARİHSEL SÜRECİ, ÜSLUBU VE TÜRLERİ BAĞLAMINDA NASİHATLER .249

Hatice YAĞIZ

7. BÖLÜM

TÜRK İSLAM EDEBİYATI KONULAR KAYNAKLAR VE TASAVVUF267

YÛNUS EMRE DİVANİ ÖRNEKLİĞİNDE TASAVVUFİ TÜRK EDEBİYATINDA
İŞLENEN BELLİ BAŞLI KONULAR.....267

Mehmet GÖKTAŞ

TÜRK İSLÂM EDEBİYATININ DİNÎ KAYNAKLARI.....279

Osman AKGÜNDÜZ

TASAVVUF-EDEBİYAT İLİŞKİSİNİ TARİF, KONU VE GAYE BAĞLAMINDA
OKUMA299

Adem URHAN